

INSTYTUT PAMIĘCI NARODOWEJ
KOMISJA ŚCIGANIA ZBRODNI PRZECIWKO NARODOWI POLSKIEMU

MONIKA TOMKIEWICZ

Więzenie
na Łukiszkach w Wilnie
1939–1953

WARSZAWA 2018

SPIS TREŚCI

Wstęp	9
1. Więzienie na Łukiszkach w Wilnie 1939–1941	21
Wybrane aspekty historii więziennictwa w Wilnie w okresie zaboru rosyjskiego i rządów litewskich	21
Represje w okresie pierwszej okupacji sowieckiej	30
Rządy litewskie	34
Terror w czasie drugiej okupacji sowieckiej	39
2. Więzienia w niemieckim systemie okupacyjnym 1941–1944	54
Niemieckie prawodawstwo na zajętych terenach wschodnich	54
Ustanowienie i tworzenie sądownictwa niemieckiego	59
Przepisy normujące życie codzienne i kary za ich nieprzestrzeganie na terenie Komisariatu Rzeszy Ostland	63
Udział policji niemieckiej i litewskiej w postępowaniach karnych	69
Organizacja i funkcjonowanie więzienia na Łukiszkach i aresztu śledczego przy ul. Ofiarnej	74
Infrastruktura zabudowy więziennej Łukiszek	74
Infrastruktura zabudowy aresztu śledczego przy ul. Ofiarnej	76
Personel więzienny	80
Egzystencja więźniów wileńskich Łukiszek i aresztu przy ul. Ofiarnej	86
Klasyfikacja więzienna osadzonych	86
Przyczyny aresztowań i metody wywiadowcze przed aresztowaniem	93
Ewidencja więźniów i obieg dokumentacji więziennej	100
Metody śledcze i więzienny system represji	107
Warunki sanitarne i bytowe w celach	111
Egzekucje w więzieniu łukiskim i lasach ponarskich	125
Ostatnie miesiące funkcjonowania więzienia pod okupacją niemiecką (marzec–lipiec 1944 r.)	140
3. System represji sowieckich na przykładzie wileńskich Łukiszek 1944–1953	145
Specjalne przepisy oraz system karny obowiązujący w Litewskiej Socjalistycznej Republice Radzieckiej w latach 1944–1953	145
Represje stosowane w Wilnie wobec żołnierzy AK i ludności cywilnej po operacji „Ostra Brama”	153
Egzystencja więźniów wileńskich Łukiszek po 1944 r.	164
Warunki egzystencjalne w innych aresztach sowieckich tworzonych od lipca 1944 r. w Wilnie	173

Wewnętrzne więzienie NKGB-MGB LSRR przy ul. Giedymina 40 w Wilnie . . .	174
Wojskowe więzienie nr 1 na Antokolu w Wilnie	181
Areszt w budynkach poklasztornych ss. Wizytek i oo. Dominikanów w Wilnie	183
Inne areszty tymczasowe zlokalizowane w Wilnie, Prawieniszkach i Trokach	185
Folwark Tuskulanum w Wilnie – miejsce pochówku ofiar zbrodni z lat 1944–1947	189
4. Odpowiedzialność karna za zbrodnie na Wileńszczyźnie	197
Procesy prowadzone przed radzieckimi organami wymiaru sprawiedliwości przeciwko Bronisławowi Żelwisowi, Atanasowi Granickasowi i Jonasowi Germanavičiusowi	201
Procesy karne prowadzone w RFN w latach 1950–1964 przeciwko Martinowi Weissowi, Heinrichowi Lohsemu i Albertowi Filbertowi	205
Śledztwa prowadzone przez stronę polską przeciwko Arkadiusowi Sakalauskasowi, Józefowi Miakiszowi, Władysławowi Butkunowi i Janowi Borkowskiemu oraz Witoldowi Gliwińskiemu	215
Procesy karne przed sądami amerykańskim i litewskim przeciwko Aleksandrasowi Lileikisowi i Kazysowi Gimžauskasowi	227
Zakończenie	244
DOKUMENTY	
Nota edytorska	253
Wykaz dokumentów	255
I. Wybrane procesy karne z lat 1944–1978 w sprawach o udział w zbrodni na ludności polskiej i żydowskiej w Ponarach	259
II. Dokumenty niemieckie dotyczące działań oddziałów operacyjnych niemieckiej policji bezpieczeństwa i służby bezpieczeństwa oraz Sonderkommando na terenie Generalnego Komisariatu Litwy	276
III. Dokumenty litewskie dotyczące działań litewskich struktur policyjnych i administracyjnych wobec obywateli polskich narodowości polskiej i żydowskiej na terenie Generalnego Komisariatu Litwy.	289
IV. Relacje więźniów osadzonych w latach 1939–1945 w więzieniu na Łukiszkach w Wilnie	299
V. Relacje świadków w sprawie sytuacji na Wileńszczyźnie w latach 1939–1945. . . .	320
VI. Aneksy	351
Summary	387
Zusammenfassung	391
Wykaz skrótów	395
Bibliografia	398
Indeks osób	411
Indeks geograficzny	432